

KENT VE KADIN

Melis Oğuz, Neslihan Atatimur

Kentin ve toplumun biçimlenmesinde kadınların önemli bir rolü vardır. Oysa ataerkil sistem içerisinde konumu hep dezavantajlı olan kadının ihtiyaçlarına hassasiyet gösteren kentsel planlar yapılmamaktadır. Toplumun yaşam alanlarını hane ile sınırlandırdığı kadınlar ile işyerleri ve kamu kuruluşlarının oluşturduğu kamusal alanlarda hâkim olan erkekler arasındaki toplumsal ayırım, fiziksel mekânda, mekân tasarımında, mekâna yapılan müdahalelerde ve mekânsal ayırışmalarda, yani bir diğer deyişle kentlerde de açıkça izlenebilmektedir. Bu makalede amaçlanan, planlama mesleğinin, kadını dezavantajlı konuma iten ya da onun dezavantajlı durumunu sürdüren zaafının sadece kadını ilgilendirmeyen kusurlar olduğunun gösterilmesi, kadının toplumun diğer yarısını oluşturan erkek gibi ihtiyaçları olduğunun ve bu ihtiyaçların mekânın diğer kullanıcılarınınkinden farklı olduğunun ortaya konmasıdır. Kişisel olan her şeyin politik olması gibi kadını ilgilendiren her şey toplumu ve kenti ilgilendirmektedir.

Fotoğraflar: Görkem Güngör

Kenti ve toplumu biçimlendiren farklı özneler, mekânın yeniden organizasyonunda farklı rollere sahiptir. Kentin ve toplumun biçimlenmesinde önemli rolleri olan kadınlar, doğal birer plancıdır; doğanın ve toplumun onlara yüklediği görevler, kadınları toplumun da şekillendiricisi konumuna getirir (Caroline

Telif ©2008 ISSN 1307-0932
Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar
Sayı 6 (Ekim 2008)

Moser ve Linda Peake). Toplumun ise kentin şekillenmesinde çok önemli bir rolü vardır. Bu döngü içerisinde kent, toplum içi düzenleri destekleyici ve sürdürücü bir etkeni oluştururken, toplumdaki farklılıklar da kentsel mekândaki fiziksel ayrışmalarla kendini gösterir; yoksul ve varşıl kentsel alanlar gibi, özel ve kamusal alanlar da birbirinden ayrılır. Bu ayırım sürecinde kadın, kendisine çizilen sınırlar içinde hareket etmek zorunda kalarak toplumu bu noktadan şekillendirmeye çalışır.

Mekân tasarımlarıyla kentsel alana yansıyan bu ayrışmalar, aslında kadın-erkek arasında yüzyıllardır süregelen eşitsizlik kavgasından doğmaktadır. Bu kavgada kadının konumu hep dezavantajlı olmuş, dışlanan, kenara itilen ve çoğu zaman ikinci sınıf vatandaş olarak algılanan kadın ataerkil toplumsal yapıdan kalma bir mirasla “azınlık” olarak görülmüştür. Bu durum, kentsel alanda da kadının bir azınlık olarak algılanmasına, dolayısıyla planların onun ihtiyaçlarına yönelik geliştirilmemesine sebep olmuştur. Yıldız Tokman ve Ayten Alkan kadının bu durumunu şu şekilde özetlemektedirler:

Türkiye'nin yerel politika ve planlama deneyiminin türlü katmanlarında (temsil, hizmetler, kurumsal yapı ve süreçler...) bugüne değin kadınlara yer açılmamış olması, yer açıldığında da o yerin “kıyıda, ‘sosyal ve kültürel’ olarak nitelenen ikincil alanlar”la sınırlı olmaktan sıyrılamaması, cinsiyet körlüğünü kaçınılmaz olarak beraberinde getiren bu erkek-egemen yapının toplumsal mekânda cinsler arası eşitsizliği azaltmak bir yana yeniden üretici bir rol oynaması, hem daha demokratik bir toplum hem de daha yaşanır ve adil bir dünya özleminin önündeki engellerden biri olagelmiştir (470).

Geçtiğimiz yüzyılda toplumsal çevrede yaşanan değışimler, kendilerini cinsiyet rollerinin farklılaşarak birbirinden ayrıldığı sosyal, ekonomik ve fiziksel alanlardaki dönüşümlerde göstermiştir. Bu dönemde cinsiyete dayalı işbölümü yeniden tanımlanmış ve toplum, kadınları daha çok hane içinde yapılan etkinliklere iteleyerek, yaşam alanlarını yeniden tanımlamıştır. Özellikle erken-endüstri toplumlarında kadınların alanı, ev ve komşuluk birimi olarak şekillenmeye başlamış ve kadınların işleri, üretim etkinliklerinden ayrılarak hane içi işler ve aile bakımı ile sınırlanmıştır (Suzanne Mackenzie). Bugün her şeyden önce kadınlar, halen ev ve komşuluk çevresinin oluşturduğu özel alana ait görülmekte, erkekler de işyerleri ve kamu kuruluşlarının oluşturduğu kamusal alanlarda hâkim olmaktadır (Şule Takmaz-Nişancıoğlu). Bu durum mekânda, mekân tasarımında, mekâna yapılan müdahalelerde ve mekânsal ayrışmalarda, yani bir diğer deyişle kentlerde açıkça izlenebilmektedir.

MEKÂNIN FEMİNİST ELEŞTİRİSİ

Mevcut durumda ataerkil sistem, mekân üzerinden yeniden üretilmektedir. Mekân, ataerkil düşünce yapısının vücut bulduğu ve kadının erkek egemen dünyadaki yerinin ikilemlerle pekiştirildiği bir işlev üstlenmiştir. Fiziksel öğelerle kuvvetlendirilen kutsal/kutsal olmayan, temiz/kirli ve kamusal/özel

arasındaki ayırım beraberinde profesyonel/kişisel, çoğunluk/azınlık, aynı/farklı, önemli/önemsiz, objektif/sübjektif, ev/iş, üretim/tüketim, ekmek kazanan/yuva kuran, görünen/görünmeyen, meşru/gayri meşru gibi pek çok ikilemi ve karşıtlığı da getirmektedir. Bu ikilemlerin hepsini eve ait ve eve ait olmayan başlıkları altında toplamak da mümkündür. Yani, kutsal olan, ev ve eve ait olandır; dolayısıyla kadının da yeri ev ve eve ait olagelmıştır. Şehir planlama da bu sebeple gerek pratikte gerek akademik çalışmalarda kadını ötelemiştir (Donna Haraway, *Simians, Cyborgs and... ve Primate Visions...*) Mekânda keskinleşen bu ayrımlar, kadını hem kamusal mekânda hem de özel mekânda diğerleştirmiştir.

Erkek egemen ya da cinsiyetler karşısında yansız bir planlama sistemi, kentin farklı ihtiyaçları olan sakinlerine kullanışı zor ya da kullanışsız çözümler sunmakta ve toplumda var olan sosyal görev ayrımlarını pekiştirmektedir. Kadınlar çoğunlukla toplumdan hariç tutulmuş, özel alanda yer alan/yaşayan ayrı bir azınlık kategorisi gibi ele alınmıştır (Clara Greed, *Women and Planning...* 34) Toplumsal cinsiyetin kent dokusundaki yansımaları, konut ölçeğini aşmıştır. Sanayileşme ile birlikte üretime yönelik ücretli emeğin konut dışına çıkması ve konutun yeniden üretime yönelik ücretsiz emeğin mekânı olması, günümüzdeki modern kent dokusunun doğasını oluşturmaktadır. Fonksiyonel ayırıştırma ile kamusal ve özel aktivite alanlarının birbirlerinden katı bir şekilde ayırımı, kadınlar için, mekânın erkek kullanıcılarına olduğu kadar sistematik bir çözüm geliştirememektedir. Bu argümanın en güzel açıklamasını Carole Pateman vermektedir. (Carole Pateman, 227), ücretli emeği vatandaşlık için bir olmazsa olmaz olarak görür. Vatandaşlık ise erildir. Dolayısıyla planlı alanların planlarını -kamusal alanın erkek hâkim bir alan olduğu yaklaşımıyla- kamu yararına göre yaptıkları düşünüldüğünde, aslında planlamanın gözettiği nüfusun da eril nüfus olduğunu anlayabiliriz. Mekânın kurgusunda kendisini kent içi/banliyö gibi keskin doku farklılıklarında da gösteren bu emek ayırımı toplumsal cinsiyet rollerinin altını çizen bir ideolojinin ürünü olmuştur (Serap Kayasü).

KENTSEL MEKÂNDA ATAERKİL AYRIŞMALAR

Bugün birçok toplumda çoğu kadın için evler aynı zamanda işyerleri olduğu halde çoğu kadının kentsel ekonomiye yansiyacak görülür/sayılr bir işi yoktur. Kadının üstlenmemesi durumunda satın alınması gereken pek çok hizmet (yemek, bulaşık, çamaşır, temizlik, çocuk bakımı, alışveriş vs.), evde üretim (dışarıya sipariş üzerine yemek yapılması, dikiş nakış, terziilik, çocuk bakımı, temizlik vs.), başka bir hanede (kendi hanesinin dışında) yapılan işler (temizlik, çocuk bakımı, hasta bakımı vs.) planlama disiplininin müdahil olduğu ekonomik, sosyal ve fiziksel alanlarda görünmez kılınmıştır. Bu durum ise kadınları yaşadıkları çevrede birçok karşıtlıkla yüz yüze bırakmaktadır. Nitekim kadınların hem toplumsal görevlerini hem de üretim görevlerini gerçekleştirdikleri bu mekânlar da, kadınların bu fonksiyonları rahatça gerçekleştirmelerine olanak sağlayacak şekilde tasarlanmamıştır. Mahalle ve hane içerisindeki dar alanda

yaşayan (tercih eden/mecbur kalan) kadınları dahi, mahalle ölçeğinde kentsel tasarım ve fonksiyon yetersizlikleri etkilemektedir.

Cinsiyet körü kentlerin kadın kullanıcılar karşısına çıkardığı sorunların boyutları, kişiden kişiye değişim gösterebildiği gibi, sınıflar arası da farklılık göstermektedir. Kadınların, bu ev kadınlığı rolü ve eşzamanlı olarak yürüttükleri eş-anne rolleri kentin tüm sosyal kesimlerinde, kadının sosyal konumu ne olursa olsun, aynıdır (Güneş Ayata ve Sencer Ayata). En zengini de en yoksulu da, ev işlerinin yapılması ya da en azından örgütlenmesinden sorumlu iken, kentin olumsuzluklarına en çok maruz kalanlar, düşük gelirli ve düşük eğitimli kadınlardır. Eğitimli ve yüksek gelirli kadınlar, toplum tarafından kendilerine yüklenen hane içi sorumluluklarını ekonomik güçleri yettiği oranda yine başka bir kadının hizmetini satın alarak hafifletebilirler. Temizlik için yardımcı tutmak, ütücü tutmak, aşçı tutmak, çocukların bakımı için bakıcı tutmak ya da çocukları özel ve tam gün kreşe göndermek, çocukların okul-ev arası yolculuklarını servisle yapmalarını sağlamak vs. gibi hizmetleri görece varsıl kadınlar satın alabilmektedir. Bu şekilde, ekonomik açıdan avantajlı olan kadın kentin sorunlarına karşı servis satın alarak çözüm üretebilmektedir.

Kamusal alanda çalışan kadınlar için ise durum daha farklı bir boyutta gözlenir; üretim görevleri üstlenen bu kadınların büyük bir kısmı, yeniden üretim sorumluluklarını devredemedikleri için eşzamanlı olarak hane içi işler ve aile bakımını da yerine getirmeye çalışırlar (Serap Kayasü). Kendi yaşadıkları hane dışında çalışan kadınlar için de durum çok farklı değildir. İşten eve geldikten sonra da, kadının toplumsal sorumlulukları devam etmektedir; ancak kent, kadının hayatını kolaylaştırıcı şekilde tasarlanmamıştır. Yaptığımız görüşmelerden çıkan sonuca göre, işten eve ulaşmak için daha çok toplu taşıma araçlarını kullanan/kullanmak zorunda kalan pek çok kadının, çoğu zaman ev alışverişini de yaptıkları için ağır yükleri ile kalabalık ve rahatsız bir şekilde seyahat ettikten sonra evlerine varıp ev ile ilgili sorumluluklarını yerlerine getirmeleri gerekmektedir. Ümraniye’de öğretmenlik yapan ve eşi de kendisi gibi çalışan Nermin Hanım¹ işten sonra Altunizade’deki evine giderkenki güzergâhta sahip olduğu sorumlulukları şöyle tarif etmektedir:

“Büyük kızımı okuldan sonra servis anneme bırakıyor. Ben de servisle annemin oturduğu mahalleye gidiyorum akşamları. Küçük kızı da bu sene anneme yakın bir kreşe verdik. Anneme gitmeden önce günlük alışverişimi yapıyorum, bazen anneme de alışveriş yapıyorum. Sonra küçüğü kreşten alıyor, anneme uğruyor, biraz soluklanıyorum... Kızları toparlayıp otobüsle/dolmuşla eve gidiyoruz. Çabucak eve gidip yemek hazırlamam lazım, hele kızları

hava da erken kararıyor. Eşim bazen işe arabayla gidiyor. O zamanlar daha geç de olsa gelip bizi alıyor annemden. Ben de yemeği annemde hazır ediyorum.”

Başka mahalledeki işyerinden mahallesine ulaşan kadını daha pek çok zorluk beklemektedir. Yüksek kaldırımlar, iş kıyafeti ile rahatça yürümelerine olanak vermeyen yer döşemeleri, iyi düzenlenmemiş toplu taşıma durakları sebebiyle haneye varış için uzun yürüyüş mesafeleri katetmek zorunda kalan kadınlar fiziksel engellerin dışında karanlık ve tenha sokaklarda güvenlik sorunuyla da karşı karşıya kalırlar.

Kadınları, üretim ve yeniden üretim sorumlulukları arasında bir denge kurmaya ve çoğu zaman ikisi arasında bir seçim yapmaya zorlayan toplumsal mekânla ilgili kaygıları (Melis Oğuz ve Berrak Soyrak), kadınları bu dengesizliği çözmeye yönelik çözümler üretmeye yöneltmiştir (Clara Greed, *Introducing Planning*). Şule Takmaz-Nişancıoğlu'nun da belirttiği gibi, özellikle toplumda kadının rollerine yeni roller eklendiği bugünlerde, kadınlar kamusal alanda da aktif olup ev dışında ücretli

işlerde çalışmaktadır. Aile yapıları değişirken, tek kişilik hane halkı ya da tek ebeveynli ailelerin sayısı artmaktadır. Kadınların toplumda değişen rollerine cevap verilmemesi, onları, kendi ihtiyaçları düşünülmeden planlanmış ve tasarlanmış hizmetlerle uğraşmak zorunda bırakırken var olan kentsel formlarla ilişkiler kurabilmek için (Nermin Hanım örneğinde olduğu gibi) erkeklerden daha çok zaman ve enerji harcamak zorunda kalmaktadırlar (82). Örneğin, mahallesinde ya da işyerine yakın kreş olmayan bir kadın, ev ve iş çizgisine, kreşi de eklemek zorunda kalır; bu sebeple işe giriş-işten çıkış saatlerini kreşe yetişebilme saatlerine uyarlaması gerekir.

Bugün profesyonel iş yaşamında, aynı eğitime ve yetkinliğe sahip olsalar dahi kadınlar ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bu ayrımcılık, görev ve sorumlulukların kadın işi-erkek işi olarak ayrılması gibi (örneğin saha çalışması gerektiren birçok teknik işkolunda erkekler sahada aktif çalıştırılırken, aynı şirket bünyesindeki kadın teknik elemanlara ofis işleri verilmesi), iş başvuruları değerlendirilirken mesai saatlerinin ayarlanması, fazla mesaiye kalıp kalamayacağı, seyahat engelinin bulunup bulunmadığı, medeni durumundan doğan herhangi bir engelin olup olmayacağı gibi birçok soru, erkek adaylardan farklı olarak daha çok kadınlara yöneltilmektedir.ⁱⁱ

KENTTE KADIN OLMAK

1970'lerde “yeni bir yaşam alanı” olarak tanımlanan ve günümüzde kent çeperlerinde kalan uydu kentler, kadın ve çocukların kent içiyle iletişim kurmadan hayatlarını devam ettirebilecekleri şekilde düzenlenmiştir.

Son dönemde de, bu hâkim toplumsal ayrışmaya paralel olarak “komşuluk birimi temelinde tasarlanan”, orta ve orta-üst sınıfa hitap eden yeni kentler de “bugünün ve geleceğin ücretli çalışanlarının yeniden üretimini ve boş zaman etkinliklerini kolaylaştıracak biçimde düzenlenmiş birer ‘kadınlar ve çocuklar’ bölgesi” görünümündedir (Aytan Alkan, *Toplumsal Cinsiyet ve...* 7). Kent içi ve dolayısıyla merkezi iş alanları ile ilişkisi olan erkeklerin kente ulaşımı ise genelde özel araç odaklıdır. Kadın ve çocukların mahalle içerisinde yaşayacakları, erkeklerin de iş-ev arasındaki yolculuklarını özel araçlarıyla hızlandırılmış kara yollarından sağladıkları bu tip yerleşim yerlerinde toplu taşıma olanaklarının da geliştirilmesine gerek duyulmamıştır.

Aytan Alkan (*Yerel Yönetimler ve...*), mekân tasarımının kadının üzerindeki geleneksel yükü mutlaklaştıran bir yanı olduğuna işaret etmektedir. Ankara’da gelir getirici işi olan her yedi kadından birinin çalışma mekânı ikamet ettikleri yer olan evdir; gelir getirici işle iştigal etmeyen ancak böyle bir işe sahip olmak isteyen her dört kadından biri ise çocuklarının bakımsız kalacağı endişesi ile bu isteğini gerçekleştir(e)memektedir (Aytan Alkan). Mahalle ölçeğinde kadınların ev ile ilgili sorumluluklarını hafifletebilecek önlemler alınmamış olması (kreşler, çocuk parkları, etüt saatleri, spor ve sanat kursları vs.) kadının ya her an ihtiyaç duyulduğunda evdeki sorumluluklarını da yerine getirebilmesi amacıyla evine yakın bir işyeri bulabilmesini gerektirmektedir; bu mümkün değilse çalışmamayı seçmesine yol açmaktadır.

Bugün Türk kent planlama pratiğinde ve yazınında, kadınların ihtiyaçları ile empati kurabilen ve kadınların mekân kullanımları ve mekânda karşılaştıkları sorunları inceleyen yeterli çalışma bulunmamaktadır. Ayten Alkan’ın, Ankara’da yaşayan kadınların mekânsal deneyimlerini araştırdığı kapsamlı çalışmasının en çarpıcı bulgularından birisi, kadınların neredeyse yarısının yaşam çevresinin ev ve mahalle olduğu,ⁱⁱⁱ dışarı çıkan her üç kadından birinin, dışarı çıkış amacının hane içi işlerin idamesi ve her dört kadından birinin de yakın akraba ve aile ziyareti olduğudur. Bu durum planlamanın odak noktası olan kamusal alanların, erkek baskın olduğu öngörüsüyle örtüşürken, kadınların yaşam alanlarının toplumun onlara yüklediği görev ve sorumluluklar doğrultusunda sınırlandırıldığı da bir göstergesidir. Toplum, kadının bakış açısından bakmaya o kadar kapalıdır ki, kadının bu “eve ve mahalleye olan bağlılığı” kimi zaman bir hastalık olarak algılanmakta, sorunun kökeninin ataerkil planlama ve toplumsal yapı olduğu unutulmaktadır. Jane Ussher (*Women’s Madness: Misogyny...*) kadının kent içindeki düşük hareketliliğinin, kadının kendi hatası olarak görüldüğünü ve bunun mekân yapısal bir sorun olduğunun bilincine varılmadığını belirtmektedir. Daha çok kadınlarda görülen, kamusal mekân kullanmaya dair korku ya da çekinceler, agorafobi hatta bazen şizofreni gibi tanılarla ilişkilendirilmektedir.

Yine, Ayten Alkan'ın (*Yerel Yönetimler ve ...*) bulgularına göre her on kadından dokuzu ulaşım-dolaşım aktivitelerini toplu taşıma ve/veya yaya olarak gerçekleştirmektedir. Bu, kentsel mekânda yaşanan problemlerle karşılaşma ihtimalinin daha yüksek olduğunu Ülkemizde kadınlar kent mekânında karşılaştıkları sıkıntı ve tehditleri en çok kent dolaşimleri sırasında yaşamaktadır. Toplu

kentte araçları ile kadınların gösterir.

araçlarını kullanan kadınların karşılaştıkları en büyük sorun, araçların kalabalığı olarak belirtilmiştir. Yaya ulaşımı, kimi kadınlar için maddi problemler sebebiyle tek ulaşım biçimi olarak tercih edilse de, genelde kent içi dolaşımında toplu taşımanın tamamlayıcısıdır. Bu alanda kadınların karşılaştığı sorunlar, kent içinde hem fiziksel hareketle hem de güvenlikle ilgili problemlerdir (Şule Takmaz-Nişancıoğlu, Belkıs Kümbetoğlu, Ayten Alkan *Toplumsal Cinsiyet ve..., Yerel Yönetimler ve...*). Fiziksel çevrede karşılaşılan fonksiyonel problemler, kaldırımların arabalarca işgali sonucu sokakta rahat yürüyememe, kaldırım yüksekliklerinin bir standardı olmaması yüzünden doğan sıkıntılar, çoğu zaman yarardan çok zarara sebep olan kaldırım ve yol yapım çalışmaları ile eksik kentsel aydınlatma (Ayten Alkan, *Yerel Yönetimler ve...*) iken, genel çerçevede bakıldığında konut alanlarının çevre kalitesi, aydınlatma ve peyzaj gibi güvenlik konuları, çöplerin toplanması, yeşil alanların ve oyun alanlarının varlığı/yokluğu (Şule Takmaz-Nişancıoğlu) gibi yerel yönetimlerin hizmet alanlarını kapsayan konular (Yıldız Ecevit) sınıf ayırt etmeksizin kadınların günlük yaşamını doğrudan etkilemektedir. Bu sorunlar bebek puseti ya da alışveriş arabası taşımak durumunda olan, küçük çocuklarıyla dışarı çıkan ya da yüksek topuklu ayakkabı giyme tercihinde bulunmuş birçok kadının kent içinde hemen her gün karşılaştığı sorunlardır. Kısaca, kamusal mekânlardaki tasarım hataları, kalabalık ya da tenha alanlar, kadınlar tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Örneğin kentsel ışıklandırma ya da ulaşım araçlarının kalabalığı gibi problemler, kadınlar için güvenlik olgusunu ön plana çıkarmaktadır; karanlık sokaklardan geç(e)memek, hava kararmadan eve dönmek^{iv} kadınların güvenlikleri

içi taşıma

konusunda tecrübe etmek zorunda kaldıkları tehditlere karşı aldıkları önlemlerden sadece birkaçıdır.

Ulaşım politikaları, bölgelere ayrılmış kentlerde, genelde erkek "ekmek-kazanan" tarafından yapıldığı farz edilen iş ve ev arasındaki yolculuğun en hızlı, en güvenli ve en rahat şekilde geçirilmesine yönelik olarak tasarlanmaktadır. Oysa pek çok çalışan kadın, ev ve iş arasındaki seyahatine alışveriş, çocukların okulu vs. gibi ara duraklar eklemektedir. Erkeklerin ev-iş arası yolculuğu mevcut sistemde daha baskın olduğu için, oldukları yerde

durduğu ve konut alanından pek dışarı çıkmadığı varsayılan kadınların yolculukları ile ilgili gereksinimleri görünmez hale gelmekte ya da görülse dahi önemsiz addedilmektedir (Şule Takmaz-Nişancıoğlu).

Kadınların kent pratiklerine ve bu alanda karşılaştıkları sorunların temeline bakıldığında, mekân kullanıcısı olan herhangi bir bireyin de aynı problemleri tecrübe ettiğini kabul etmekle beraber, kadınların bu kullanıcılar içinde daha dezavantajlı olduklarını vurgulamak gerekmektedir. Kadınların kent içindeki hareketleri ile kamusal mekân tecrübeleri, kent plancılarının ve politika üreticilerinin göz ardı etmemesi gereken olgulardır. Kadınlar, bu sorunlarla başa çıkabilmek ve toplumsal üretim ve tüketim gibi pek çok aktiviteye katılabilmek için bütün kentsel hizmetlerin olabildiğince yerelleştirildiği bir yapıya ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla, plancılar ve/veya politika üreticilerinin, kamusal alanda mekânsal düzenleme kararları alırken, alışlageldiği üzere kentteki tüm mekân kullanıcılarına yönelik olarak yapılan genel, cinsiyet körü yaklaşımları bir kenara bırakıp, kadınların yaşadığı dezavantajları da göz önünde bulunduran çalışmalar yapması gerekmektedir.

KENTSEL MEKÂN MÜDAHALELERİNDE FEMİNİST YAKLAŞIMLAR

1980'lerde dünya kamuoyunda ses getirmeye başlayan kentsel feminizm hareketleri de, Marion Roberts, Jo Little ve diğerleri gibi akademisyenlerin, kadınların kentteki dezavantajlı durumunu inceleyen, mevcut mekânların salt erkekler gözetilerek yapıldığını göstermeye, bu durumun eksik ve yanlış sonuçlarını ortaya koymaya çalışan araştırmalardan doğmuştur. Örneğin, 20. yüzyılın başında Avrupa'da yeni yapılan postmodern, neoklasik ve neovernaküler binaların daha insani ölçeklerde olduğu ve dolayısıyla kadınlar için de daha cezbedici oldukları düşünülmekteydi. Oysa bu binaların gerçek kullanıcısı olan kadınlar bu düşünceyi "akademik" buluyorlardı; önemli olan binaların nasıl gözüktüğü değil, nasıl işledikleriydi. Modern mimarlık ve şehircilik akımı, işlevin fiziksel estetikle birlikte geleceğini düşünmekteydi; fakat bu işlevsellik, kadınların ev ile ilişkileri yeterince düşünülerek kurgulanmış bir işlevsellik değildi (Marion Roberts). Modern şehircilik ve mimari akımda kadınlar meslek insanı olarak da, seslerinin duyulması açısından da bariz bir şekilde göz ardı edilmişlerdi. Yine de Britanya'da Eileen Gray, Jane Drew ve Elizabeth Scott, Avrupa'da da Wivi Lom gibi birkaç kadın mimar öne çıkmayı başarmıştı. Kadınlar dış mekânla ilişkili meslek alanlarından çok, iç mekân tasarımları ve ürün tasarımı ile ilgili daha küçük ölçekli, ev ve ev içi ile daha ilişkili görülen alanlara sıkıştırılmıştı. Hatta Peter Adam'ın Eileen Gray'in biyografisini ele aldığı kitabında (110) Le Corbusier'in Eileen Gray'e karşı düşmanca tavırlarından söz edilmektedir. Kendisinden daha yaratıcı olmasını kaldıramadığı için, Fransa'da Eileen Gray tarafından tasarlanmış bir evin duvarlarını grafiti ile boyadığını belirtmiştir. Hatta Peter Adam, Le Corbusier'in Eileen Gray'in bazı fikirlerini çalıp modern mimari akım daha az kadın taraflı bir bakış açısına sahip olduğu için, bu fikirleri de orijinaline sadık kalmayıp bozarak ortaya çıkardığını öne sürmüştür.

İşte 20. yüzyılın başlarından itibaren seslerini meslek alanında duyurmaya başlayan bu çalışmalar, kentsel ve mimari sorunlara farklı çözümler getirme arayışında olmuşlar, “sadece fiziksel mekân incelemelerinin değil, toplumsal ya da davranışsal mekân incelemelerinin de kadınları göz ardı ettiğinden yola çıkarak kadınların görünür kılınmasını amaçlamıştır (Ayten Alkan, *Yerel Yönetimler ve...*). Feminizm ile planlama meslek alanının kesişmesi, kentteki aktörlerin çevre ile kurdukları ilişkilere

yeni bir bakış açısı sunmakla beraber, toplumsal cinsiyetin çevresel/mekânsal değişimin bütünlüyci bir parametresi olduğunun vurgulanmasını sağlamıştır (Suzanne Mackenzie). Örneğin, Jane Jacobs gibi planlama mesleğine büyük katkısı olan kadınlar, karma kullanımın (*mixed-use*) önemini ortaya koymuş, ayrı bölgelerde geliştirilmeye çalışılan kamusal ve özel mekân aktivitelerinin kenti, kadınlar için kullanışsız hale getirdiğini savunmuşlardır. Bu tip kadınların dezavantajlı konumuna dair basit empatileri genelde kadınlar kurabilmiş ve erkek egemen planlama sisteminde farklı ölçeklerde değişikliklerin savunucusu yine öncelikle plancı ya da kent kullanıcısı olan kadınlar olmuştur. Nitekim, gerekli olan da sisteme plancının empati gücünü ekleyebilmektir. Kadınlar, mekân kullanıcılarının ihtiyaçlarına kulak vererek ya da Heidi Wedel’in (*Siyaset ve Cinsiyet...*) çalışmasında da görüldüğü gibi kendi hayatlarını doğrudan etkilediği için, çoğu zaman, basit ve küçük değişikliklerle büyük sorunların önlenebileceğini ortaya koymuşlar ve aşağıdan yukarıya planlama yönteminin savunucusu olmuşlardır. Feminist plancılar tarafından geliştirilen planlama politikaları incelendiğinde, kadınların kente biçim verme ile ilgili olarak, problem tespitinde erkeklerden çok daha farklı bir sınıflandırma yöntemi kullandıkları ortaya konmuştur (LWPG). Feminist plancılar, geleneksel şekilde fiziksel mekânlara kullanımlar atfetmek yerine, mekân ve toplum arasında, toplumun kenti nasıl kullanmakta olduğunu inceleyip yeni bağlantılar kurarak fiziksel mekânları, üzerlerinde gerçekleştirilebilecek etkinliklere göre düzenlemektedirler. Bakım ve destek, barınma, istihdam, koruma, güvenlik ve hareketlilik feminist plancıların üzerinde durduğu başlıkları oluşturmaktadır. Örneğin, feminist plancıların söz ettikleri hareketlilik sadece taşıt araçlarıyla ulaşımı değil, yürüyüşü de kapsar ve böylelikle, hareketlilik başlığı altında, güvenlik, ışıklandırma, toplu taşıma, umumi tuvaletler gibi birçok konunun da hassasiyetle düşünülmesini gerektirir.

Ancak, ataerkil yapıdaki toplum, bu yapıyı güçlendirecek mekanizmaları da doğru çalıştıramamaktadır. Kadının halen çocuk bakmak, evin bakımını üstlenmek gibi görevleri olduğu kabul edilip kadınların eve bağlılıkları meşru kılınsa dahi, bu bağlılık mekân tarafından desteklenmemekte, kadının isteklerine ve gereksinimlerine sekte vurulmaktadır. Üretilecek olan yerel politikalar, kadınların %42’sinin yaşam alanlarının halen ev ve yakın çevresi olduğu (Ayten Alkan, *Belediye Kadınlara da...*) ya da bu çevreyi tercih

ettikleri gerçeğini göz önünde bulundurduğunda, kadınların yaşam alanlarını ve yaşamlarını kolaylaştırıcı çok basit önlemler alınabilecektir. Judith Taylor (“Planning for Women...”), Londra’daki Newham kasabasında, nüfusun %9’unun 5 yaşın altında olduğunun tespit edilmesi üzerine, plancıların bu bölgenin planlarında anaokulu ve ilgili işlevlere (park, çocuk alanı, güvenli yürüyüş yolları, vs.) daha çok alan ayırdıklarını belirtmektedir. Kadınların, kamu alanlarının dönüştürülmesi ile ilgili toplantılara dahil edilmiş olmaları ve böylelikle kendilerinin ve çocuklarının gereksinimlerini rahatça dile getirip bunların nasıl uygulanabileceği ile ilgili olarak meslek insanlarıyla tartışabilecekleri ortamların oluşturulduğu SOCATECH (South Canning Town and Caxton House) teşvikiyle Londra Büyük Şehir Master planlarına da bu bölgenin ayrıcalıklı durumu ile ilgili plan notlarının işlenmesi sağlanmıştır.

PLANLAMA DİSİPLİNİNDE KADININ YERİ

Planlama, en basit şekliyle “gerçeklik yaratmak” (Clara Greed, *Women and Planning* 12) olarak ele alınabilir. Plancı tarafından yaratılan bu gerçeklik, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde mekâna aktarılır; ancak dikkatsiz ve duyarsız davranıldığında toplumun gerçek ihtiyaçlarına cevap vermeyen çözümler üretilebilir. Bu durumda da, plancının “dünya görüşü” devreye girer. Planlama politikasının doğasını ve kadının erkek egemen kentin içindeki yerini, plancının bakış açısı etkiler. Planlamanın kamusal mekânı doğrudan etkilediği savından yola çıkarak, kentlerin ve şehirlerin cinsiyetçi doğasından sadece plancı sorumlu tutulduğunda, plancının sonsuz bir gücü olduğu ima edilmiş olur. (Clara Greed, *Women and Planning* 18). Oysaki plancılar da şehirlerin gelişim sürecinde görev alan birer aktördür.

Toplumsal cinsiyet, algılama farklılıklarında önemli bir faktördür (Patsy Healey). Farklı hayat tarzları, kişisel bakış açıları, ırk, yaş, sağlık durumu, sınıf içi ve sınıflar arası altkültür bağları, bir bireyin kentsel deneyimini anlayabilmek ve ona en uygun mekânı geliştirebilmek için göz önünde bulundurulması gereken etmenlerdir. Şehir planlama disiplini ise bugüne kadar kamu yararı üzerine çalışmış ve genel yaklaşım olarak cinsiyet faktörünü göz önünde bulundurmamıştır; böylelikle erkek egemen bir toplum için çözümler üretmiş olduğu söylenebilir.

Şehir planlama, ideal olarak mekânı, içinde yaşayan topluluklara daha iyi yaşam olanakları sunacak şekilde biçimlendirmeye kendini adanmış kişilerin mesleğidir. Planlamanın ataerkil bir meslek alanı olduğu (Clara Greed, *Women and Planning*) konusundaki iddiaların temelinde, planlama mesleğinin doğası ve plancıların “kim için” plan yaptığı konusundaki varsayımlarının cinsiyetçi olduğu savı yatmaktadır (Ayten Alkan, *Toplumsal Cinsiyet ve...* 5). Bir mekânı, içinde yaşayan toplumun bireylerinin cinsiyet farklılıklarına göre tanımaksızın ve anlamaksızın, eksik bir tabloya bakarak çözüm üretmeye çalışmak, üretilen politikaların ve geliştirilen senaryoların plan üzerinde kalması ve bir bütün olarak toplumun üretilen planlardan yararlanamamasıyla sonuçlanmaktadır.

Kent ve toplumda görünmeyen özneler olan kadınların erkek-kentlerde^v yaşamakta olduğu sorunlar ve kentin olanaksızlıkları, sadece kadınların günlük yaşamını paralyze etmekle kalmaz; kadının yerel yönetime, eğitime, işgücüne ve toplumsal yaşama katılımını da engeller (Ayten Alkan, *Belediye Kadınlara da...*). Geliştirilecek basit planlama çözümleriyle kolaylıkla hafifletilebilecek bu problemler, sorunların sebebi doğru kavranıp üstüne gidilmediği için gün geçtikçe katmerlenerek artmaktadır. Konut ve geniş çevresi olan mahalle, kadınların hayatında belirleyici bir role sahiptir ve kadınların, mekânı erkeklerden daha farklı kullanıyor oldukları gerçeği incelendiğinde çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde plancılar küçük ölçek denilebilecek özel alanlarda ve hane içinde olup bitenleri, özellikle tekil yapıların içinde meydana gelen toplumsal ve mekânsal ilişkileri “problem alanları”nın dışında bırakarak, hane içindeki erk ilişkileri veya ev içinde harcanan emekle ilgili sorunları göz ardı etmektedirler^{vi} (Ayten Alkan *Toplumsal Cinsiyet ve...*). Öte yandan, şehir plancılarının, meslek alanının içine oturtamadıkları kadın-mekân ilişkisini kuran çalışmalar, sosyal bilimciler tarafından kadının hane içi emeğinden içinde yaşadığı fiziksel yapıyı kullanımına, dönüştürmesine ve bu yapıyı edinimine kadar farklı açılardan ele alınmış ve üzerinde çalışılmıştır.^{vii} Kadın ve mekân ilişkisini kuran çalışmalar plancılar tarafından da yapılmalı, bu ilişkiler sosyal bilimcilerle birlikte çalışma platformları oluşturularak analiz edilmeli ve planlama meslek alanına yeni bir bakış açısı getirilmelidir.

Mekân-insan ilişkisine dair yapılan akademik ve profesyonel çalışmalarda, kadınların görünmez kılınmasının temelinde ataerkil toplum yapısından kaynaklanan ve pratiğe geçmiş bir dizi eksiklik yatar. Ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal analizler yapılırken geliştirilen kuramlar, yukarıda belirtilen toplumsal cinsiyet parametresi göz ardı edilerek ve erkek deneyimlerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Toplumun kadınlara yüklediği görevler, bilimsel ve profesyonel çalışmalarda da aynen kabul görmüş ve kadının işi, ev ve yakın çevresindeki yeniden üretim etkinlikleri olarak belirlenmiştir. Mekânsal araştırma ve çözümlemelerde daha çok erkeğin egemen olduğu kamusal mekânlar dikkate alınırken, hane içi verilere dayanılarak yapılan araştırmalar, çoğunlukla “evin reisi” olan erkeğin verdiği bilgiler doğrultusunda derlenmiş (Ayten Alkan, *Yerel Yönetimler ve...*), kadının mevcudiyeti görünmezliğini sürdürmüştür.^{viii} Ayrıca, ev dışında temizlik, çocuk bakımı gibi ücretli ev işçiliği yapan kadınların işlerinin enformel sektör içerisinde bulunması sebebiyle istatistiki olarak dikkate alınmaması (Ayten Alkan) ve meslek sahibi kadınların mesleki kimlikleri üzerinden değerlendirilmeleri (İpek İlkcaracan, “Kentli Kadınlar ve ...”) sonucu, kadınların işgücüne artan katılımı ve toplumda değişmekte olan rolleri gerektiği ölçüde çalışmalara ve planlara yansıtılamamıştır.

Feminist görüşün en önemli savlarından birisi, kişisel olanın politik olduğudur. Kişisel ve mahrem alanla ilişkilendirilerek, meslek alanında kadının incelenmesi, sıradışı ya da sadece kadın olgusuyla sınırlı olarak görülmemelidir; nitekim, kadınla ilgili her konu kentsel toplumu temelden ilgilendirdiği gibi, kadını ve

erkeği eşit derecede etkileyecek sonuçları içerir. Mekânın feminist bakış açısıyla ele alınması, kadınların deneyimlerini dışlayan ya da ikincilleştiren bilgilerin ve araştırma yöntemlerinin getirdiği yabancılaşmayı ve erkek egemen bakış açısına dayanan araştırma ve bilgilerin evrensel kılınmasını önleyen (Aytan Alkan, *Toplumsal Cinsiyet ve...*), özgül ve böylelikle mekânın diğer kullanıcısı olan kadınları göz ardı etmeyen çalışmaların yapılmasına olanak verecektir.

Kadın, üretim, yeniden üretim ve sosyal görevlerinin düzenlemesini yapmakta serbest olmalıdır; kent ise çeşitli tercihlere olanak sağlayacak şekilde kurgulanmalıdır. Farklı feminist akımlar arasındaki en önemli ayrım da yine bu noktada ortaya çıkmaktadır; planlamanın gerçek amacının, ataerkil toplum yapısını kabul edip kadınların bu sistemdeki yaşamlarını kolaylaştırıcı önlemler alması mı, yoksa kadının konumunu güçlendirecek çözümler üretmek kadının tercih alanlarını genişletici çözümler üretmesi mi olduğu konusunda tartışmalar sürmektedir. Ancak planlamanın amacı konusundaki bu seçim, devletin siyasi ve ideolojik egemen görüşünün bir uzantısı olarak kendisini göstermektedir.

Cinsiyetler karşısında yansız politikalar kadınların dezavantajlı konumlarının iyileşmesi için her zaman yeterli olmamaktadır. Aytan Alkan'ın (*Belediye Kadınlara da...* 29) da belirttiği gibi, “Herkes eşit kamu hizmeti... gibi” kentli kadını ve erkeği eşit gören “politikalar ve uygulamalar kimi zaman niyet edilmeyen sonuçlara yol açar... böyle bir perspektif toplumsal eşitsizlikleri besleyip var olan ayrımları derinleştirebilir, herkesin kamu hizmetlerinden yeterince yararlanabilmesinin önünü kesebilir”. Doğal olarak eşitsiz olan iki bireye eşit yasal haklar tanımak ya da mekânı her iki tarafın da cinsiyetlerinden doğan gereksinimlerini göz ardı ederek “tarafsızca” plan ya da tasarım yapmak, ataerkil toplum yapısında hayat yarışına dezavantajlı olarak başlayan kadının bu konumunu sürdürmesini sağlamaktan ileriye gidememektedir. Dolayısıyla, cinsiyet körü olan ve kadınların gereksinimlerini tamamen görmezden gelen kentsel politikaların telafisi her zaman ve her koşulda cinsiyetler karşısında yansız politikalarla sağlanamamaktadır (Clara Greed, *Women and Planning* 35).

KADINLARIN PLANLAMAYA KATILIMLARI

Planlamaya en büyük katkıları toplumsal mekân kaygısından kaynaklanan kadınları planlama sistemine dahil etmek, planlama mesleğinin gelişmesi açısından önemlidir. Nitekim yerel sorunlara dikkatin yoğunlaştırıldığı politik eylemlerin çoğu, kadınların planlama alanına müdahalesiyle başlamıştır. Mekân kullanıcısı olarak kadınlar da, planlama mesleğini icra etmeye başlamalarından önce, mevcut planlama sisteminin kendi ihtiyaçlarını karşılama konusundaki yetersizliklerine karşı çoğunlukla mahalle ölçeğinde olmak üzere avam hareketler başlatmışlardır. Heidi Wedel'in İstanbul'daki gecekondu alanlarında yaptığı çalışmada, kadınların kolektif eylemlerinin en sık uygulanan biçiminin, altyapı sorunları ile ilgili olarak yerel makamlardan talepler doğrultusunda olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmanın da gösterdiği gibi, bu

olgunun, yani kadınların bu tarz taleplerle yerel makamlara başvuruyor olmasının sebebi, bu tür eksikliklerden kadınların daha çok etkileniyor olmalarıdır. Örneğin, mahallede su sıkıntısı yaşıyorsa, eve suyu üç mahalle öteden taşıyacak olan kadındır. Bu durumda, bu sorunla en çok yüzleşen grup olarak, sorunun çözülmesi için talepte bulunan, çözüm üretilmediği takdirde de çözüm üretmek için girişimde bulunmaya en çok gönüllü olan grup kadınlardır. Elbette bu durum, toplumsal cinsiyetin beraberinde getirdiği iş bölümünün sonucudur; ev işlerinin sorumlusu olan kadın, altyapı eksikliklerinden doğrudan en çok etkilenen gruptur, dolayısıyla altyapı sorunlarının giderilmesi çoğu zaman kadınlar için hayati önem taşımaktadır. Diğer taraftan erkekler de altyapı ile ilgili eylemlerin bugün ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yürütüldüğünü onaylamaktadır (Heidi Wedel, 120).

Bu gelişim sürecinde toplumun, yani mekânı asıl şekillendirenin, planlamaya doğrudan katılımının önemi anlaşılmalı olsa da, katılımı hâlâ gerektiği ölçüde sağlanamamaktadır. Katılımcı planlama uygulamaları ise çoğunlukla kadından soyutlanmış bir topluma göre şekillenmekte, dolayısıyla kadınlar gibi, erkek egemen toplumun içinde farklı olan diğer grupların da (çocuklar, yaşlılar, engelliler vs.) da kendilerini yeterince ifade edebilmeleri mümkün olmamaktadır. Kadınların ve dezavantajlı diyebileceğimiz diğer grupların görüşleri alınmaksızın üretilen, sözde sosyal içerikli kentsel yenileme projelerinin başarısızlıkları, eksik bir tabloya bakılarak çözüm üretilmeye çalışılmasından ileri gelmektedir. Elif Gazioğlu (“Çingene Kadınlar Vardır!” 7), kentsel dönüşüm projelerinin en çok hedef aldığı Çingene mahallelerindeki kadınların bu projelerden en çok etkilenen grup olduğunu belirtmektedir. Projelerde, dönüştürülen kentsel mekânın kullanıcılarının sosyal analizi yapılmadan çözümler üretilmeye çalışılması, projeleri sadece eksik kılmamakta, aynı zamanda onları mevcut sosyal dokuya da zarar veren bir karaktere büründürmektedir. Yine mahalle ölçeğindeki sosyal ilişkilerin daha çok kadınlar üzerinden kurulduğu düşünüldüğünde, mahalledeki mevcut dokunun analizinde ve mevcut fiziksel yapının iyileştirilmesinde kadınların söz hakkının göz önünde bulundurulmaması başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm kalmıştır. İstanbul Fatih Belediyesi, Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Dönüşüm Projesi ile ilgili yaptığımız görüşmelerde, kadınların sadece sosyal değil, hane üyelerinin hayat mücadelesi ile ilgili ekonomik ilişkileri de mahalle ölçeğinde kurdukları tespit edilmiştir. Sulukule’de anneannesinden kalan evde yaşadığını belirten Ayşe Hanım kimi zaman eşinin ve oğullarının eve para getiremediklerini, böyle günlerde komşusu Melek Hanımların onlara sofralarını açtığını belirtmiştir. Ayşe Hanım mahalle bakkalından bir kâse ya da bir bardak pirinç isteyebildiğini, ama bunu bu mahallenin dışında başka bir yerde yapamayacağını belirtmektedir. Bunun gibi gözden kaçırılmaması gereken olgular, ancak geliştirilen projelere mekânın esas kullanıcılarının da katılımını sağlayarak ve onlara söz hakkı tanınarak ortaya çıkartılabilir ve ancak böylelikle projeler gerçek ihtiyaçlara cevap verebilir nitelik kazanır.

Türkiye’de planlama sürecine kadınların katılımının özellikle yerel yönetim düzeyinde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kadınların kentte yaşarken ve kenti kullanırken ihtiyaç duydukları hizmet

alanları ile yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin kesişiyor olması, yerel yönetimlerin ürettiği mal ve hizmetlerin kullanıcı ve tüketicilerinin çoğunlukla kadınlar olması veya bu mal ve hizmetlerin kadınlar aracılığıyla ailelerine sunulması, bu yönde bir yaklaşımın gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır (Yıldız Ecevit, Yıldız Tokman ve Ayten Alkan). Örneğin mahallede açılan kişisel gelişim (okuma-yazma, el sanatları, vs.) kursuna katılan bir kadın, kendisine kattığı her değeri eve ve hanede yaşayan diğer bireylere dolaylı ya da doğrudan aktarır. Buna karşın, dünyada kadınlar yerel yönetimlerle ilişkilerini çoğu zaman bireysel ya da doğrudan değil, örgütlü kadın hareketleri içinde kurmaktadırlar (Yıldız Ecevit, Ayten Alkan, *Yerel Yönetimler ve...*). Örneğin, Britanya'da kentli kadınların mağduriyetlerinin önüne geçmek ve kadın plancıların ataerkil sisteme karşı çözüm önerileri geliştirmelerini teşvik etmek ve seslerinin duyulmasını sağlamak için *Women's Design Service*,^{ix} *Women in Property, Women in Design and Construction*^x gibi sivil toplum kuruluşları ve meslek odaları kurulmuştur. Bu örgütler, yapılan projelerin eksikliklerini eleştirerek, proje üretici ve geliştiricilerinin dikkatini bu eksikliklere çekmek ve gerektiğinde danışmanlık servisi vermek üzere çalışmaktadırlar (Sue Cavanagh, Belkis Kümbetoğlu). Türkiye'de bu tip örgütlenmelerin olmayışı, henüz planlama alanında kadının ne planıcı, ne de planlanan taraf olarak sesini duyuramadığının en önemli göstergesidir. Bu durumda, toplumdaki mevcut olumsuzlukları sürdüren ve kentteki farklı grupların sorunlarına cevap vermede yetersiz kalan çözümler oluşturulmaktadır.

Ancak, kadınların yerel yönetime örgütlü katılımı verilebilecek sınırlı sayıda örnek dışında genele yayılmamıştır. Türkiye geneline bakıldığında, yerel yönetimlerle kadın örgütlerinin ortak çalışma alanları; eğitim, danışma, dayanışma, yardımlaşma, sığınmaevi vb. konuları kapsamaktadır. Bugün Türkiye'de birçok kadın örgütü ve yerel yönetim ortaklıklarının sürdürdüğü projeler yapılmaktadır. Bunlardan Bornova Belediyesi Kadın Danışma Merkezi (İzmir) ve Bakırköy Belediyesi Kadın Sığınma Evi (İstanbul) yerel yönetimle birçok kadın sivil toplum örgütünün işbirliğine gittiği projelerdir (Yıldız Ecevit).^{xi}

Yerel yönetimler toplumsal sorunların çözümüne yönelik hedef saptama, planlama ve uygulama konusunda yeterince çaba sarf etmemekte, bu süreçlere kadınların etkin katılımını sağlayacak programları geliştirmeyi sorumlulukları arasında görmemektedir. Bu bağlamda yerel yönetimler eğitim, istihdam, sağlık, konut, sosyal hizmetler, çocuk ve yaşlı bakımı gibi toplumun temel gereksinimlerini içeren sosyal altyapı hizmetlerinde yetersiz kalırken, kaynaklarını kentlerin fiziksel altyapı sorunlarına yoğunlaştırmaktadırlar (Yıldız Ecevit, 253). Ayten Alkan'ın (*Yerel Yönetimler ve...* 123) kadınlarla yaptığı görüşmelerde belirttiği önemli bir nokta da, görüşülen kadınların sadece kentte karşılaştıkları sorunları dile getirmekle kalmayıp mekân kullanımına yönelik pratik çözüm önerileri de geliştirmiş olmalarıdır. Ayten Alkan'ın (*Yerel Yönetimler ve...* 123) 2000 yılında Zeynep'le yaptığı görüşmelerden yaptığı alıntı bu duruma çok güzel bir örnek oluşturmaktadır:

“Yürüme alanı diye bir şey söz konusu değil bence Ankara’da. ... Yaya da rahat yürüsün, şu şehirde rahat dolansın diye bir şey yok. ... Bir kere arabalar çok park ediyor kaldırımlara. Yani kaldırımlarda sana zaten yürüyecek yer kalmıyor çoğu yerde. Sen yoldan yürüdüğün zaman da sürekli arabalara yol vermek zorunda kalıyorsun. Bir temel neden bu. İkincisi işte bu şeyler, şimdi pıtrak gibi artan yaya geçitleri, üst geçitler. ... Tamamen yayaları hani, ortadan kaldırmaya yönelik, görünürden kaldırmaya yönelik. ... Kent merkezlerinde mümkün olduğu kadar az arabanın olması gerekir. Girmesin tabii ki arabalar şeye. Meşrutiyet’i trafiğe kapat yani. Sadece toplu taşıma aç. Sadece otobüs geçebilsin oradan. Özel araba geçmesin. ... Dolayısıyla yani hani, şehir içinde mümkün olduğu kadar toplu taşımacılığı artırmak gerekiyor.”

Plancı sıfatı taşımasalar dahi, mekâna değişik bağlarla bağlı olan kadın, erkeklerden daha çok benimsediği mekânın iyileştirilmesi için yaptığı gözlemler ve edindiği tecrübelerle pek çok çözüm üretebilmektedir. Önemli olan, kadınların bu çözüm önerilerini gerekli mercilere duyurabilmesi, bu mercilerin de bu sese kulak vermeye gönüllü olmasıdır.

Kentteki her birey için geçerli olan örgütlülük, bu durumda da önem arz etmektedir. Kadınların mekâna dair ihtiyaçlarını ve sorunlarını dile getirebilmeleri için örgütlü bir çalışma yapmaları, çözüm önerilerini geliştirebilecekleri ve sorunlarını tartışabilecekleri platformları oluşturabilmeleri gerekmektedir. Planlama konusunda bu konuda hassasiyet kazanmaya başlayan bazı ülkelerde, bu tip kadın planlama örgütlenmeleri oluşmuştur; hatta Türkiye’de de Yerel Gündem 21 Programı kapsamında sürdürülen YG-21 Kadın Platformları/Meclisleri proje ortağı kentlerde giderek güçlenen kadının kentsel yaşama katılımının artırılmasına ve yerel karar alma süreçlerinde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir; ancak yine de yeterince güç kazanamamışlardır. Bu örgütlerin güçlenmesi, bu örgütlerle birlikte çalışma yapacak olan plancı ve yönetim birimlerinin elindedir.

SONUÇ

Günümüzde kadın konusu artık üzerinde rahatlıkla tez yazılabilen, konuşulabilen ve tartışılabilen bir alan haline geldiği gibi, Avrupa planlama disiplinlerinde ders olarak da okutulmaktadır. Yine de, kadın, halen, erkek egemen görüş tarafından akademide “sıradışı” karşlanır korkusuyla tereddüt edilen bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu nedenle, planlama mesleğinin kadını dezavantajlı konuma iten zaafalarının sadece kadını ilgilendirmeyen kusurlar olduğunun gösterilmesi, kadının toplumun diğer yarısını oluşturan erkek gibi ihtiyaçları olduğu ve bu ihtiyaçların mekânın diğer kullanıcılarınınkinden farklı olduğunun ortaya konmasının, bundan sonra yapılacak çalışmalar için bir ön hazırlık olması açısından önemli olduğuna inanıyoruz. Nitekim birçok feminist akademisyen, kadınların planlama disiplininin göz ardı edilmeyen bir

parçası haline getirilmesi amacıyla atılacak adımların şehir planlama mesleğinin öğrenildiği akademide açılacak derslerin verilmesiyle, planlama sürecinde yer alan kurumlarda konunun uzmanı birimlerin (Aytan Alkan, *Toplumsal Cinsiyet ve...*) ve yerel yönetimlerce kadın politikaları belirlenmesinde aktif görev alacak ve gereğinde danışmanlık yapacak kuruluşların oluşturulmasıyla gerçekleştirilmesini önermektedir.

Şehir planlama, kısıtlı olan kentsel mekânın en iyi ve en verimli şekilde kullanımını sağlamayı amaçlar; ancak kentsel mekâna dair bir fedakârlık yapılması gerektiğinde bu fedakârlığı yapmak zorunda bırakılan taraf kadınlar olmuştur (Clara Greed, *Women and Planning* 58). Erkek egemen bir ekolden gelmelerine rağmen kadın hassasiyetine sahip oldukları için farklı çözüm önerileri getiren kadın plancılar/planlama öncüleri (Octavia Hill, Jane Jacobs, vb.) ve 1980'lerde başlayan kentsel feminizm hareketi, kadının mağduriyetinin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri sunmuştur. Üretilen bu çözümler, hiçbir zaman salt kadınları gözetilen çözümler olmamıştır; kişisel olan her şeyin politik olması gibi kadını ilgilendiren her şey toplumu da ilgilendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Aytan Alkan. *Belediye Kadınlara da Hizmet Eder!... Kadın Dostu Belediye Hizmetleri: Neden, Nasıl?* Ankara: KA-DER, 2006.
- . "Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması". *SBF Dergisi* 54 (1999): 4, 1-29.
- . *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2005.
- Belkıs Kümbetoğlu. "Kentsel Alan ve Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet". *Yerli Bir Feminizme Doğru*. Der. Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayınları, 2001. 259-82.
- Carole Pateman. "The Patriarchal Welfare State". *Defining Women: Social Institutions and Gender Divisions*. Der. Linda McDowell ve Rosemary Pringle. Oxford: Polity Press, Open University, 1992.
- Caroline Moser ve Linda Peake. *Women, Human Settlements, and Housing*. Londra: Tavistock, 1987.
- Caroline Sweetman (der.). *Women and Urban Settlement*. Oxford: Oxfam, 1996.
- Clara H. Greed. *Introducing Planning*. New Brunswick, NJ: Athlone Press, 2000.
- . *Women and Planning: Creating Gendered Realities*. Londra: Routledge, 1994.
- Donna Haraway. *Primate Visions: Gender, Race and Nature in the World of Modern Science*. New York ve Londra: Routledge, 1989.
- . *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Londra: Free Association Books, 1991.
- Elif Gazioğlu. "Çingene Kadınlar Vardır!". *Radikal*2, 20.04.2008: 7.
- Emine M. Komut. (der.) *Diğerlerinin Konut Sorunları*, Habitat Ön Konferansı. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 1996.
- George J. Borjas. *Labor Economics*. McGraw Hill: New York, 2005.

- Güneş A. Ayata ve Sencer Ayata. "Konut Alanları, Cemaat İlişkileri ve Kent Kültüründe Kadınlar: Ankara Araştırmasının Sonuçları". *Diğerlerinin Konut Sorunları*, Habitat Ön Konferansı. Der. Emine M. Komut. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 1996. 65-70.
- Heidi Wedel. *Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul Gecekondularında Kadınların Siyasal Katılımı*. İstanbul: Metis Yayınları, 2001.
- İpek İlkaracan. "Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı". *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Jane Jacobs. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House, 1961.
- Jo Little ve diğer. *Women and Cities, Gender and the Urban Environment*. Londra: Macmillan, 1998.
- Jane Ussher. *Women's Madness: Misogyny or Mental Illness*. Lewes: Harvester, 1991.
- Judith Taylor. "Planning for Women in Unitary Development Plans: An Analysis of the Factors which Generate 'Planning for Women' and the Form This Planning Takes". Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sheffield University, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Eylül 1990.
- Linda McDowell. "Women, Gender and the Organisation of Space". *Horizons in Human Geography*. Der. D. Gregory ve R. Walford. Basingstoke: Macmillan, 1989. 136-51.
- . "Space, Place and Gender Relations: Part-I. Feminist empiricism and the geography of social relations". *Progress in Human Geography* 17 (1993): 2, 157-79.
- . "Space, Place and Gender Relations: Part- II. Identity, difference, feminist geometries and geographies". *Progress in Human Geography* 17 (1993): 3, 305-18.
- . *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geographies*. Britanya: Polity Press, 1999.
- Lise Nelson ve Joni Seager (der.). *A Companion to Feminist Geography*. Oxford: Blackwell, 2004.
- LWPG (London Women and Planning Group). *Shaping our Borough: Women and Unitary Development Plans*. Londra: Planning Aid for London, 1991.
- Margrit Eichler (der.). *Change of Plans: Towards a Non-sexist Sustainable City*. Toronto: Garamond Press, 1995.
- Marion Roberts. *Living in a Man-made World: Gender Assumption in Modern Housing Design*. Londra: Routledge, 1991.
- Melis Oğuz ve Berrak Soyral. "Pink Collars' Conflicting Roles: Family versus Work". Work and Organization dersi için hazırlanmış, yayımlanmamış dönem ödevi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, 2006.
- Patsy Healey. "Town Planning in the 21st Century". Sunulan bildiri. Londra: South Bank University, 1992.
- Peter Adam. *Eileen Grey: Architect Designer*. Londra: Thames&Hudson, 1987.
- Serap Kayasü. "Kadın, Evde Üretim ve Konut". *Diğerlerinin Konut Sorunları*. Habitat Ön Konferansı. Der. Emine M. Komut. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 1996. 140-145.

- Sue Cavanagh. “Gereksindiğimiz Mekan: Yaşlı Kadınlar, Çocuklar ve Özürlü Ebeveynler için Konut Tasarım İlkeleri”. *Diğerlerinin Konut Sorunları*, Habitat Ön Konferansı. Der. Emine M. Komut. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 1996. 71-80.
- Suzanne Mackenzie. “Kentte Kadınlar”. *20. Yüzyıl Kenti*. Der. Bülent Duru ve Ayten Alkan. Ankara: İmge Kitabevi, 2002. 249-283
- Şule Takmaz-Nişancıoğlu. “Kadınları Düşünen Konut Planlaması” *Diğerlerinin Konut Sorunları* Habitat Ön Konferansı. Der. Emine M. Komut. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 1996. 81-89.
- Yıldız Ecevit. “Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütleri İlişisine Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Yerli Bir Feminizme Doğru*. Der. Aynur İlyasoğlu ve Necla Akgökçe. İstanbul: Sel Yayınları, 2001. 227-259.
- Yıldız L. Tokman ve Ayten Alkan. “Yerel Politika ve Planlamayla Cinsler-Arası Eşitlik Bakış Açısının Bütünleştirilmesi: ‘Yarın için Bugünden’ Kampanyası Deneyimi”. *Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler: Riskler ve Fırsatlar* (8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokyumu). İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi-ŞBP ve TMMOB-ŞPO, 2005.

ⁱ Görüşmelerde referans verilen isimler, görüşme yaptığımız kişilerin isteği üzerine gizli tutulacaktır; kullandığımız isimler gerçek değildir.

ⁱⁱ Son dönemde artan reform talepleri ve bu doğrultuda üretilen sosyal politikalar incelendiğinde, Amerika ve Avrupa’daki birçok ülkede kadınların işgücü piyasasında etkin bir biçimde erkeklerle eşit hak ve eşit ücret talebinde bulunduğu görülmektedir. Mevcut ayrımcılık salt kadının ataerkil toplum yapısından kalan bir miras değildir. Özellikle kadın çalışanlara ödenecek ücretler hesaplanırken, kadının mesai saatleri göz önünde tutulur. Kadın bu ayrımcılığa sadece çalışırken maruz kalmaz; daha işbaşı yapmadan, görüşme esnasında da ileride olası hamilelik ve doğum dönemlerinde ona bir hak olarak tanınmış ücretli izin dönemi dikkate alınarak, erkek adaylardan daha düşük bir ücretle işe alınır. (George Borjas, *Labor Economics* 384-394)

ⁱⁱⁱ Önceden belirtildiği gibi kadınların %42’si “komşu ziyareti ve kapı önüne çıkma” dışında haftada bir veya daha az dışarı çıkmaktadırlar (Ayten Alkan, *Yerel Yönetimler ve...* 113).

^{iv} “Her üç kadından biri hava kararmadan eve dönmek istemektedir” (Ayten Alkan, *Yerel Yönetimler ve...* 127).

^v Kente toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden şekillendiği bir alan olarak bakıldığında, kentin kadınlar üzerinde özgürleştirici ve dönüştürücü bir etkisi olmadığı görülür. Gündelik yaşam döngüleri ve karar alma süreçlerinde kadınların kentsel yaşamda yer alabilmesi sınırlı gruplar için mümkün olabilmekte, buna karşın kent, planlaması, dokusu, çalışma yerleri, kamuya açık alanları ile erkekler tarafından ve erkekler için düzenlenmiş görünmektedir (Belkis Kümbetoğlu).

^{vi} Kentsel-kamusal-özel alanlar olarak da tanımlayabileceğimiz mekânın organizasyonu ile kadınların ilişkilendirildiği detaylı çalışma ve eleştirilere örnek olarak Linda McDowell’in şu eserlerine bakılabilir: *Gender, Identity and Place: Understanding Feminist Geographies*, “Women, Gender and Organisation of Space” ve “Space, Place and Gender Relations.”

^{vii} Bu makalede konut olarak tanımlanan fiziksel yapı birimi ile kadın ilişkisi irdelenmemiş, şehir planlama disiplini doğrudan kamusal alana müdahale eden bir yapıya sahip olduğundan, planlamanın kamusal mekâna müdahalesindeki eksiklikler üzerinde durulmuş; ancak kamusal alan müdahalelerinin de özel mekândaki yansımalarının birbirlerini sürdüren ve tamamlayan iki olgu olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, kadının konut edinimi probleminden özel kullanımlı mimari tasarımlara kadar daha çok özel mekân ya da özel birey ölçeğinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların yazarlarca tavsiye edilen bir seçkisi için bkz. *Diğerlerinin Konut Sorunları* (der.) E. M. Komut; *Change of Plans: Towards a Non-sexist Sustainable City* (der.) Margrit Eichler; *A Companion to Feminist Geography* (der.) Lise Nelson ve Joni Seager; *Women and Urban Settlement* (der.) Caroline Sweetman.

^{viii} Kadınların kentsel mekânda hedef grup olduğu çalışmalar daha çok nüfus kontrolü ve aile planlaması üzerine olurken, erkekler daha önemli kabul edilen yönetim, kontrol ve karar alma ile ilgili çalışmalarda muhatap olarak ön plana çıkmaktadır (Belkis Kümbetoğlu).

^{ix} Women’s Design Service, kadınların görüşlerinin, kentsel çevre ve tasarımda dikkate alınmadığını savunan bir grup kadın plancı ve mimar tarafından başlatılan bir girişimdir. Grubun sunduğu projeler, mekân kullanıcıları kadınların mekânla kurdukları geleneksel bağları irdelerken, onları planlama sürecine katarak, onlara mesleği bu olan kadınlarla birebir görüşme imkânı da sunarak iki kadın grubunu bir araya getirmektedir (Sue Cavanagh).

^x Türkçe (sırasıyla): *Kadınlar İçin Tasarım Grubu, Emlak Sektöründe Kadınlar, İnşaat ve Tasarım Sektöründe Kadınlar.*

^{xi} Türkiye’de kadınların yerel yönetime örgütlü katılım örnekleri, süreçteki kazanımlar, engeller ve sorunlar için bkz. *Yerel Yönetimler ve Kadın Örgütlerine Eleştirel Bir Yaklaşım* (Yıldız Ecevit).